

SAAMENKIELISET SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT

Lainsäädännöstä ja kansainvälisistä sopimuksista nousevat velvoitteet

Saamelaisten asema on turvattu Suomen perustuslaissa (731/1999) ja useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Saamelaisten kielelliset perusoikeudet toimeenpannaan Saamen kielilailla (1086/2003). Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa hoidetaan ja toteutetaan Saamelaiskäräjistä annetulla lailla (974/1995). Saamelaiskäräjistä annetun lain 4 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta.

Useisiin erityislakeihin on otettu viittaussäännös saamen kielilakiin, kun laissa säädetään muun muassa palvelun kielestä. Viittaussäännös tarkoittaa, että viranomaisen velvoitteet määräytyvät saamen kielilain mukaisesti ja kyseisen lain mukaan saamelaisella on oikeus käyttää saamea ja saada palvelua saamen kielellä. Suomen kansallinen lainsäädäntö perustuslakeineen ja Suomea sitovat kansainväliset sopimukset turvaavat saamelaisten oikeudellisen aseman omaan kieleen, omaan kulttuuriin ja alkuperäiskansa-asemaan. Lainsäädäntö turvaa oikeuden saamenkielisiin palveluihin yhteiskunnan kaikilla sektoreilla.

Suomen perustuslain (731/1999) 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaan saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa toteutetaan saamelaiskäräjistä annetulla lailla (974/1995). Saamelaiskäräjistä annetun lain 4 §:n mukaan saamelaisten kotiseutualueella tarkoitetaan Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kuntien alueita sekä Sodankylän kunnassa sijaitsevaa Lapin paliskunnan aluetta.

Suomen perustuslaki

Perustuslain 22 § mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan perusoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää julkisen vallan aktiivisia toimenpiteitä esimerkiksi yksilön perusoikeuksien suojaamiseksi ulkopuolisilta loukkauksilta tai tosiasiallisten edellytysten luomiseksi perusoikeuksien käyttämiseksi. Hallituksen esityksessä perusoikeussäännöksiä ottamisessa perustuslakiin todetaan, että säännös ulottaisi julkisen vallan turvaamisvelvollisuuden kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sisältö määräytyy kansainvälisten valvontaelinten käytännöstä. Hallituksen esityksessä mainitaan erityisesti kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-Sopimus) ja Euroopan ihmisoikeussopimus (HE 309/1993 vp.).

Saamelaisille perustuslaissa (17.3 §) turvatut kielelliset perusoikeudet toimeenpannaan Saamen kielilailla. Saamen kielilaissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa. Tavoitteena on, että saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota. Perustuslain 21.2 §:än sisältyvä oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja hyvän hallinnon käsitteet on otettu myös saamen kielilain tarkoituuspykälään (1 §). Hyvän hallinnon käsite kielellisten perusoikeuksien näkökulmasta tarkoittaa kielellisesti ymmärrettävää palvelua.

Saamen kielilaki

Saamen kielilain lähtökohtana on, että lain soveltamispiiriin kuuluvat viranomaiset toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtivat, että saamen kielilain turvaamat oikeudet toteutuvat käytännössä.

Saamen kielilaki tarkoituksena on ollut, että saamenkielisen asiakkaan ei tarvitse etukäteen ilmoittaa, että hän asioi saamen kielellä.

Saamen kielilain yhtenä tavoitteena on turvata saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään myös käytännössä kaikilla yhteiskunnan eri sektoreilla, ei vain tulkkauksen ja asiakirjojen kääntämisen kautta, tarkoituksena on tehdä saamenkielisistä palveluista luonnollisia.

Saamen kielilain soveltamisen ydinalue on saamelaisten kotiseutualue. Saamelaisten kielelliset oikeudet ovat vahvemmat saamelaisten kotiseutualueella. Saamen kielilain 3 luvun säännökset koskevat saamelaisten kotiseutualueetta (11 §-18 §). Lain 11 §:ssä säädetään erikseen viranomaisten erityisistä velvollisuuksista saamelaisten kotiseutualueella. Pykälässä määrätään, että lain soveltamispiirin viranomaisten saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevissa virastoissa ja muissa toimipaikassa on noudatettava lisäksi mitä 12-16 §:ssä säädetään.

Saamen kielilaissa saamen kielellä tarkoitetaan pohjois-, inarin- ja koltansaamea (3 §).

Saamen kielilain soveltamispiiriin kuuluvat muun muassa saamelaisten kotiseutualueen viranomaiset, saamelaisten kotiseutualueen kuntien toimielimet sekä sellaisten kuntayhtymien toimielimet, joissa joku saamelaisten kotiseutualueen kunnista on jäsenenä (2 §).

Oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisessa

Saamelaisilla on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää saamen kieltä lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa (4 §), pykälää sovelletaan sellaisissa lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaisten kotiseutualueella puolestaan saamelaisella on aina oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan saamea tai suomea (12 §). Niissä viranomaisissa, joiden virka-alue on osittain saamelaisten kotiseutualueella ja osittain sen ulkopuolella, noudatetaan kotiseutualueella sijaitsevissa viranomaisissa 12 §:ää ja muutoin 4 §:ää.

Oikeus asiakirjan käännöksen

Saamelaisten kotiseutualueella toimivissa viranomaisissa saamelaisilla on oikeus saada toimituskirja tai muu asiakirja saamen kielellä kun asia koskee hänen oikeutta, etua tai velvollisuutta. Jos saamelainen asianosainen on käyttänyt saamen kieltä ottaessaan yhteyttä asian käsittelevään viranomaiseen, on saamenkielinen asiakirja annettava vastaavassa laajuudessa ja vastaavin edellytyksin ilman, että sitä erikseen pyydetään (13 §).

Saamen kielilain 20 §, oikeus toimituskirjan ja muun asiakirjan käännöksen, koskee kaikkia lain soveltamispiiriin kuuluvia viranomaisia. Viranomaisen on annettava saamelaiselle asianosaiselle pyynnöstä maksuton saamenkielinen käänнос asiakirjasta siltä osin kuin asia koskee hänen oikeutta, etua tai velvollisuutta.

Henkilöstö saamen kielen taito

Viranomaisen on henkilöstöä palvelukseen otettaessa huolehdittava siitä, että henkilöstö kussakin virastossa/toimipaikassa pystyy palvelemaan asiakkaita myös saameksi. Viranomaisen on koulutusta järjestämällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava, että henkilöstöllä on viranomaisten tehtävien edellyttämä saamen kielen taito (14 §).

Saamen kielin 15 §:ssä säädetään viranomaisten velvollisuudesta käyttää saamen kieltä. Pykälän tarkoituksena on lisätä saamen kielen käyttöä virallisissa yhteyksissä saamelaisten kotiseutualueella. Säännöksen mukaan (saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevan) viranomaisen tulee ilmoituksissa, kutsuissa ja kirjeissä, jotka lähetetään asianosaiselle tai sille, jolle lain mukaan on ilmoitettava vireillä olevasta tai vireille tulevasta asiasta, käyttää asian käsittelykielestä riippumatta vastaanottajan omaa

kieltä, jos se on tiedossa tai kohtuudella selvitettävissä, taikka käyttää sekä saamen että suomen kieltä. Vastatessaan sille saamen kielellä toimitettuihin kirjallisiin saamen yhteydenottoihin, viranomaisen on käytettävä saamen kieltä pyytämättäkin. Viranomaisen tulee toiminnassaan muutenkin edistää saamen kielen käyttämistä, esimerkiksi huolehtimalla kirjallisen ja sähköisen aineiston (tiedotteet, esitteet, ohjeet, opasteet ja lomakkeet) laadusta, laajuudesta ja saatavuudesta.

Tulkkaus

Jos viranomaisessa ei ole saamenkielentaitoista henkilöä, viranomaisen on järjestettävä maksuton tulkkaus (19 §). Tämä pykälä koskee kaikkia lain soveltamispiiriin kuuluvia viranomaisia.

Kielellisten oikeuksien edistäminen

Saamen kielilaisissa on säännökset kielellisten oikeuksien edistävästä toimenpiteistä. Saamen kielilaisissa on asetettu viranomaiselle velvollisuus toteuttaa kielellisiä oikeuksia. Viranomaisen tulee toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että saamen kielilain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat myös käytännössä. Viranomaisen tulee osoittaa yleisölle palvelevansa myös saameksi (24 §).

Saamen kielilaki mahdollistaa kielellisten oikeuksien edistämisen siten, että valtion viranomaisen virkamiehelle voidaan myöntää tietyin edellytyksin palkallinen virkakavapaus saamen kielen taidon hankkimista varten (25§).

Saamen kielilain valvonta

Jokainen viranomainen valvoo omalla toimialallaan saamen kielilain noudattamista (28 §). Viranomaisen vastuulla on ohjeistaa, kouluttaa henkilöstöään saamen kielen velvoitteista.

Saamelaiskäräjät seuraa saamen kielilain toteutumista ja laatii kertomuksen saamen kielilain toteutumisesta (29 §).

Terveydenhuoltolaki (2010/1326)

Terveydenhuoltolain 6 §:ssä säädetään terveydenhuoltopalvelujen kielestä. Pykälään sisältyy viittaussäännös saamen kielilakiin. Oikeudesta käyttää saamen kieltä säädetään saamen kielilaisissa.

Lakia koskevan hallituksen esityksen mukaan: ”*Pykälän 3 momentissa säädetään saamelaisten kielellisistä oikeuksista terveydenhuollossa. Viittaussäännöstä on pidettävä tarpeellisena, sillä saamenkielisten kielelliset oikeudet sosiaali- ja terveydenhuollossa ovat toteutuneet puutteellisesti. Myös Suomen ratifioiman vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanoa valvova Euroopan neuvoston ministerikomitea on kiinnittänyt tähän huomiota. Oikeudesta käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastilanteissa on turvattu jo saamen kielilain (1086/2003) 4 ja 12 §:n perusteella. Saamen kielilain 4 §:n nojalla saamelaisella on oikeus omassa asiassa tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää saamen kielilaisissa tarkoitetussa viranomaisessa saamen kieltä. Viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta kielellisiä oikeuksia sillä perusteella, että saamelainen osaa myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia. Saamelaisten kotiseutualueella sovelletaan saamen kielilain 3 luvun yksityiskohtaisia säännöksiä. Saamen kielilain 4 luvussa säädetään oikeudesta tulkkaukseen*” (HE 90/2010 vp s. 95).

Vanhuspalvelulaki (980/2012)

Vanhuspalvelulain 8 §:ssä säädetään palvelujen kielestä.

Lakia koskevassa hallituksen esityksessä todetaan: ”*Pykälän 3 momentissa viitataan saamen kielilakiin (1086/2003). Siinä säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omassa asiassa omaa kieltään muun muassa kunnan viranomaisessa. Ehdotettu säännös vastaa terveydenhuoltolain 6 §:n 3 momenttia. Kielellisistä oikeuksista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja käytettäessä säädetään lisäksi asiakaslaissa ja*

potilaslaissa. Asiakslain 4 §:n mukaan asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta on otettava huomioon sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Vastaava säännös on potilaslain 4 §:n 3 momentissa”(HE 160/2012 vp).

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987)

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 7.3 § edellyttää äidinkielen huomioinnin vammaista henkilöä palveltaessa ja palveluja järjestettäessä.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

4 § Oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun

Lain 4 §:ssä säädetään, että sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa.

Saamen kielilain 32 §:n 3 momentin mukaan saamen kielilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettujen viranomaisten on noudatettava saamen kielilain säännöksiä sovellettaessa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta annettua lakia (812/2000).

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)

3 § Oikeus hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon ja siihen liittyvään kohteluun

Pykälän 2 ja 3 momentin mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan.

Potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon.

Saamen kielilain 32 §:n 3 momentin mukaan saamen kielilain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettujen viranomaisten on noudatettava saamen kielilain säännöksiä sovellettaessa potilaan asemasta ja oikeudesta annettua lakia (812/2000).

Syrjinnän kieltö

Perustuslain 6 §:ssä turvataan ihmisten yhdenvertaisuus. Syrjintä muun muassa rodun, kielen ja etnisen tai kansallisen alkuperän perusteella on Suomessa kielletty (PeL 6.2 §). Yhdenvertaisuuslain(1325/2014) 8 §:n mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Yhdenvertaisuuslain 9 §:ssä säädetään positiivisesta erityiskohtelusta. Sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.

YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen niin sanotun KP-sopimuksen (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) 26 artikla kieltää syrjinnän mm rodun, kielen, uskontoon alkuperän, syntyperän perusteella.

Suomea sitovat ja velvoittavat kansainväliset sopimukset

Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka turvaavat saamelaisten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Tässä kirjoituksessa on otettu mukaan ne YK:n ihmisoikeussopimukset ja Euroopan neuvoston vähemmistöoikeussopimukset, joissa suojataan mm saamelaisten omakielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saamista.

Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva yleissopimus, joka tuli voimaan 1.3.1998 (SopS 23 1998).

Kieliperuskirjaa valvova ministerikomitea on antanut Suomelle suosituksensa kieliperuskirjan toimeenpanosta viimeisi vuonna 2012. Ministerikomitea suosittelee, että Suomen viranomaiset muun muassa ryhtyvät pikaisesti toimiin suojellakseen ja edistääkseen inarin- ja koltansaamea, jotka ovat erityisen uhanalaisia kieliä, varsinkin järjestämällä pysyvästi toimivia kielipesiä, toteuttavat lisätoimia varmistaakseen ruotsin- ja saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuoltalvelujen saatavuuden, ryhtyvät toimiin lisätäkseen tietoisuutta Suomen alueellisista ja vähemmistökielistä ja suvaitsevaisuutta niitä kohtaan, sekä kaikkien koulutusasteiden yleisten opetussuunnitelmien että joukkoviestinten avulla. (RecChL(2012)2)

Ministerikomitea on jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saatavuuteen ja suositellut Suomelle toteuttamaan lisätoimia saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen saamiseksi. ((RecCHL 2007)7, (RecChl(2004)6, RecChL 2001)3).

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995) tuli voimaan 1.2.1998 (SopS 1-2/1998).

Puiteyleissopimusta valvova ministerikomitea antoi suosituksensa vuonna 2012 sopimuksen täytäntöönpanosta. Huolenaiheenaan ministerikomitea mainitsee mm että saamen kielilain täytäntöönpano on edelleen vakavasti puutteellista, koska liian harvojen virkamiesten kielitaito riittää takaamaan ruotsinkielisille ja saamelaisten kotiseutualueella asuville saamenkielisille mahdollisuuden käyttää äidinkieltään asioidessaan paikallishallinnon viranomaisten kanssa. Tämä seikka on erityisen huolestuttava tuomioistuinelaitoksen ja terveystalvelujen osalta. Erityisen vakava on pienimpien saamen kielten eli koltansaamen ja inarinsaamen kokonaistilanne.

Näihin kieliin on kiinnitettävä huomiota kiireellisesti ja jatkuvasti, jotta ne eivät katoa kokonaan Suomen julkisesta elämästä (ResCMN (2012)3).

Ministerikomitea suosittelee vuonna 2007 Suomen viranomaisia puuttumaan niihin puutteisiin, joita esiintyy uusien kielilakien täytäntöönpanossa ruotsin ja saamen kielten osalta (ResCMN (2007)1).

YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus Suomessa on saatettu voimaan lailla (107/1976). Sopimuksen mukaan mm. kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää yhdessä muiden jäsenten kanssa nauttimasta omasta kulttuuristaan. YK:n ihmisoikeuskomitea on katsonut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua, ja ryhmän tehokasta osallistumista sen asemaan vaikuttaviin toimenpiteisiin. Positiivinen erityiskohtelu tarkoittaa käytännössä sitä, että tarvittaessa ryhmän oikeuksia voidaan suojata ohi yhdenvertaisuusperiaatteen

YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 59/1991, 60/1991) sisältää useita velvoitteita kohtelevaan lapsia yhdenvertaisesti ilman erottelua, joka perustuu lapsen ja hänen vanhempinsa kieleen, kansalliseen, etniseen, tai sosiaaliseen alkuperään tai syntyperään.

Lapsen oikeuksia valvova komitea on vuonna 2011 esittänyt huolenaiheensa mm siitä, että saamelaislapset eivät saa saamen kielillä terveydenhuoltalveluja mukaan lukien mielenterveystalveluja eivätkä terapiaa ja psykiatrista hoitoa. Komitea suosittelee, että sopimusvaltio seuraa ja arvioi romani- ja saamelaislasten oikeuksien huomioon ottamista

kansallisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa; varmistaa, että mm saamelaislapsilla, myös saamelaisalueen ulkopuolella asuvilla saamelaislapsilla, on oikeus kulttuurisensitiivisiin koulutus- ja terveydenhuoltopalveluihin omalla kielellään; tiivistää yhteistyötään Ruotsin ja Norjan hallitusten kanssa muun muassa asioissa, jotka koskevat koulujen opetussuunnitelmia, opettajien koulutusta, opettajien materiaalin tuottamista ja mediasisällön tuottamista saamelaislapsia varten; ottaa huomioon komitean yleisen huomautuksen no. 11 (2009) alkuperäiskansojen lapsista ja heidän yleissopimuksen mukaisista oikeuksistaan (CRC/C/GC/11)

YK:n kaikkinaisten naisten syrjinnän poistamista käsittelevä yleissopimus (SopS 67/1986). Naisten syrjintää koskevan komitean huolenaiheet ja suosituksensa vuonna 2012 (CEDAW/C/FIN/CO/7)

Komitea on huolestunut saamelaisnaisten vähäisestä edustuksesta saamelaiskäräjillä ja muissa poliittisissa päätöksentekolimissä. Komitea panee myös merkille, että äitiysneuvolat, sairaalat, päiväkodit ja oppilaitokset tarjoavat palveluja vain harvoin saamen kielillä. Lisäksi komitea on huolestunut siitä, ettei Pohjois-Suomessa ole turvakoteja perheväkivaltaa kokeneille saamelaisnaisille. Komitea suosittelee, että osapuoli varmistaa, että sukupuolinäkökulma on valtavirtaistettu kaikkiin saamelaisia koskeviin poliittikkoihin ja ohjelmiin ja hyväksyy konkreettisia toimenpiteitä tavoitteenaan lisätä saamelaisnaisten edustusta poliittisessa ja julkisessa elämässä sekä saamelaisyhteisössä että koko yhteiskunnassa, osapuoli ryhtyy toimenpiteisiin varmistaakseen että saamelaisnaisille tarjotaan asianmukaisia sosiaali- ja terveystalveluja, mukaan lukien äitiyshuolto ja varmistaa, että kotiväkivallan uhreina olevilla saamelaisnaisilla on pääsy turvakoteihin ja palveluihin, jotka vastaavat heidän tarpeitaan.

YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (1965), (SopS 37/1970)

Rotusyrjintäkomitea antoi vuonna 2013 suosituksensa Suomelle sopimuksen täytäntöönpanosta.

Komitea suosittelee muun muassa sitä, että sopimusvaltio tosiasiallisesti varmistaa saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen saatavuuden saamelaisille näiden koti- seutualueella. Lisäksi komitea suosittelee, että sopimusvaltio jouduttaa opetus- ja kulttuuriministeriön ehdottaman, saamen kielen edistämiseksi ja suojelemiseksi tarkoitetun elvytysohjelman toteuttamista, myös joukkoviestimissä, koulutuksessa, sosiaali- ja terveystalveluissa ja kulttuurin alalla. (CERD/C/FIN/CO/20-22)

YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä (TSS) oikeuksia koskeva yleissopimus 1966 (SopS6/1978)

Vuonna 2007 antamissaan suorituksissa komitea kehottaa sopimusvaltiota toteuttamaan kaikki tarvittavat toimet, joilla varmistetaan, että metsänhakkuut ja muu toiminta, joita yksityiset tällä hetkellä harjoittavat saamelaisen kotiseutualueella, eivät rajoita saamelaisen oikeutta ylläpitää ja kehittää perinteistä kulttuuriaan ja elämäntapaansa, erityisesti poronhoitoa, eivätkä heidän taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksiensa käyttöä (E/C12/CO/FIN/5). Vuonna 2014 suosituksissaan komitea kehottaa Suomea mm varmistamaan saamen kielten elvytysohjelman tehokkaan toimeenpanon turvaamalla ohjelman toimeenpanolle riittävät resurssit (E/C.12/FIN/CO/6).

YK:n alkuperäiskansoja koskeva julistus. YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia koskeva julistus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 13.9.2007, eikä Suomi jättänyt julistukseen varauksia. Julistus on tärkeä asiakirja, ja sillä on katsottu olevan konkreettisia vaikutuksia kansalliseen alkuperäiskansaoikeuksien kehitykseen, asiakirjan vahvan legitimitettiin ja moraalisen velvoittavuuden vuoksi. Työtä julistuksen tavoitteiden toteuttamiseksi jatkettiin kansainvälisellä tasolla muun muassa YK:n ensimmäisen alkuperäiskansojen maailmankonferenssin loppuasiakirjan

valmistelun myötä. Suomen valtio hyväksyi syyskuussa 2014 pidetyn maailmankonferenssin loppuasiakirjan, todeten loppuasiakirjan vahvistavan valtioiden aiemmin antaman sitoumuksen alkuperäiskansojen aseman ja oikeuksien kunnioittamisesta.

YK:n alkuperäiskansajulistus koskee Suomessa saamelaisia. *Julistusta täytäntöön pantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota alkuperäiskansojen vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.*

EU-potilasdirektiivi

EU-potilasdirektiivi tarkoittaa, että suomalainen voi hakeutua EU-tai ETA-maahan (Norja) hoitoon ja hakea Kelalta korvauksen kuten yksityisestä hoidosta. Potilasdirektiivi ei koske hoivaa. Asumispalvelut ovatkin ongelmallisia, koska ne muuttavat asiakkaan kotimaan yli vuoden hoidon jälkeen. Tilanteen muuttaminen edellyttäisi kotikuntalain muuttamista.

Palvelukokonaisuuden nykytilakuvaus

Saamelaisten kotiseutualueella palvelujen järjestäminen on haastavaa erityisen poikkeuksellisen harvan asutuksen ja laajan pinta-alan vuoksi. Yksityisiä palveluntuottajia ei alueella juuri ole. Palvelut ovat keskittyneet kuntakeskuksiin. Esimerkiksi Utsjoen yhdyskuntarakenne on hajautunut n. 180 matkalle Tenon rantaa Kuolnasta Pulmankiin ja n. 50 kilometriä kuntakeskuksesta Utsjoelta etelään. Saamelaiset asuvat pääasiassa hajallaan syrjäkylissä omilla perinteisillä asuinalueillaan.

Pitkien etäisyyksien takia seutuyhteistyö ei ole aina kannattavaa. Raja-alueilla rajayhteistyön mahdollisuudet tulisi hyödyntää. Pohjoissaamenkielisiä palveluja voidaan järjestää rajayhteistyönä. Tenonlaakson sote-palvelujen kehittämishankkeessa on tehty vuonna 2012 selvitys Karasjoen ja Karigasniemen yhteisten ikäihmisten palvelujen mahdollisuuksista. Asiakkaiden näkökulmasta rajayhteistyöllä saamenkieliset palvelut voidaan yhdistää sujuvaksi hoito- ja palveluketjuksi peruspalveluista erityispalveluihin saakka. Inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen turvaaminen ja kehittäminen vaatii erillisiä positiivisia tukitoimia.

Saamelaisalueen kuntien yhteisenä ongelmana on saamenkielisen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön rekrytointi. Rekrytointivaikeuksia on myös rajan takana Norjassa. Rekrytointivaikeuksien voi ennakoida tulevina vuosina vielä kasvavan kun suuret ikäluokat molemmissa maissa jäävät eläkkeelle. Utsjoen kunnan vaikeuksia rekrytoida saamenkielistä työvoimaa lisää Norjan läheisyys ja houkuttelevuus. Norjassa palkkataso ja muut etuudet ovat paremmat kuin Utsjoella.

Karasjoella on mm. Helse Finnmarkin alainen erikoislääkärikeskus, jossa on usean erikoisalan lääkäreiden vastaanottoja. Helse Finnmarkilla on Karasjoella myös lasten, nuorten ja perheiden psykiatrisia palveluita sekä päihdekuntoutusyksikkö Finnmarkin klinikka. Helse Finnmarkin alaisia palveluita voivat saamenkieliset asukkaat käyttää Helse Finnmarkin ja Lapin sairaanhoitopiirin välisen sopimuksen perusteella. Lapin sairaanhoitopiiri on hankkinut Norjasta eniten lasten- ja nuorten psykiatria (Sanks), kuulon huoltoa, ihotautien ja kardiologian avohoitoa sekä muutamia synnytyksiä Kirkkonniemen sairaalasta. Palveluja ovat käyttäneet muutamat kymmenet potilaat vuosittain.

Muonion-Enontekiön terveydenhuollon kuntayhtymällä on yhteistyösopimus Ruotsin kanssa Karesuvannossa hammashoitoa koskien.

Tilastollinen, tutkimuksellinen ja kokemuksellinen taustoitus

Tutkimustulosten mukaan saamelaiset ovat edelleen eriarvoisessa asemassa palvelujen saatavuuden suhteen. Saamelaisten kokema palvelujen saatavuus ja tyytyväisyys niihin ovat alemmalla tasolla kuin keskimäärin Suomessa. Monista positiivisista kehityspiirteistä huolimatta, saamelaisten omakielisten ja kulttuurilähtöisten palvelujen tarjonta saamelaisten kotiseutualueella on rajallista ja satunnaista. Tulosten mukaan saamen kieli, perinteisiin elinkeinoin sijoittuminen ja etäisyys ovat suurimpia palvelujen saatavuutta vaikeuttavia tekijöitä heijastuen myös asiakkaiden kokemaan palvelutyytyväisyyteen. Kuntien välillä ja sisällä on lisäksi suuria eroja, mikä osoittaa, että eri puolilla saamelaisten kotiseutualuetta asuvat ja eri kieliryhmiin kuuluvat saamelaiset ovat keskenään eriarvoisessa asemassa. Lisäksi sukupuoli- ja ikä määrittelevät palvelujen saatavuutta. Erityisesti pitkien etäisyyksien päässä kuntakeskuksista asuvat iäkkäämmät naiset ja perinteisten elinkeinon harjoittajat kokivat palvelujen saamisen vaikeaksi. Kuntatasolla tarkasteltuna varsinkin Inarissa ja Utsjoella iäkkäämpien naisten, kun taas Enontekiöllä peruselinkeinoja harjoittavien miesten oli vaikein saada palveluja. Lisäksi Sevettijärven kolttasaamelaiset sekä ne, joilla on pohjoissaamenkieli äidinkielenä kokivat palvelujen saatavuuden huonommaksi kuin muut kieliryhmät. Palvelurakenteen karsiminen nimenomaan pitkien etäisyyksien päässä olevista kylistä, kuten esim. omakieliset terveydenhoitajapalvelut Sevettijärveltä ja Vuotsosta, on huonontanut tilannetta merkittävästi. Pitkien etäisyyksien ohella palvelujen saatavuuteen vaikuttaa merkittäväällä tavalla 2000-luvulta lähtien voimakkaana jatkunut julkisen liikenteen supistaminen. Kuntien järjestämät korvaavat joukkoliikenne- tai kutsutaksijärjestelyt eivät nykyisellään turvaamaan kuitenkaan riittävästi palveluihin pääsyä. Oman auton käyttömahdollisuus on merkittävä edellytys palvelujen saavutettavuudelle. (Heikkilä ym.2013)

Terveyspalvelutyytyväisyys oli tutkimustulosten mukaan keskimäärin suurempaa kuin sosiaalipalvelutyytyväisyys. Sosiaali- ja terveyspalveluja kohtaan koetun tyytyväisyyseron taustalla vaikuttavat näiden palvelutarpeiden erilaiseen asemaan ihmisten elämässä, palveluiden asemaan yhteiskunnassamme sekä muihin tekijöihin, joiden vuoksi näihin palveluihin kohdistuu erilaisia odotuksia. Terveyspalvelujen käyttö on selvästi yleisempää kuin sosiaalipalvelujen. Vastauksissa oli kuntakohtaisia eroja. Utsjokelaiset olivat muita kriittisempiä terveyspalveluihin kun taas Inarissa ja Enontekiöllä oltiin keskivertoa tyytyväisempiä. Tyytyväisyydessä oli suuria eroja eri terveyspalvelujen välillä siten, että tyytyväisimpiä oltiin yleislääkäripalveluihin ja tyytymättömiä erikoislääkäripalveluihin. Sosiaalihuollon palveluista tyytyväisimpiä oltiin päivähoitoon ja kriittisimmin suhtauduttiin vanhuspalveluihin. Inarin ja Enontekiön vastaajat olivat hieman muita tyytyväisempiä sosiaalipalveluihin, kun taas Vuotsossa oltiin selvästi tyytymättömiä. (Heikkilä ym.2013.)

Saamenkielisiä palveluja on tarjolla vain rajoitetusti. Utsjoella saamelaisemmistöisenä kuntana saamenkielisen ammattihenkilöstön vähäisyys sosiaali- ja terveydenhuollossa on silmiinpistävä. Inarissa haasteena on palvelujen järjestäminen kolmella saamen kielellä. STM:n erityisrahoituksella on keskeinen merkitys saamenkielisen palvelujen tuotannossa. Tämän saamelaiskäräjien kautta hallinnoitavan määrärahan kautta saamelaiset voivat myös parhaiten vaikuttaa mitä palveluja niillä tuotetaan. Parhaiten on tarjolla saamen kielipesä- ja kielikerhotoimintaa sekä saamenkielistä ja kulttuurilähtöistä kotiapua. Saamenkieliselle kotiavulle on suuri tarve etenkin Utsjoella ja Vuotson alueella niiden tarjonta on selvästi heikoiten kehittynyt. Inarissa tarvitaan kolmella saamenkielellä tarjottavaa vanhusten kotiapua. (Heikkilä ym. 2013.)

Inarin kunnan 2015 palvelutyytyväisysselvityksen mukaan palvelunkäyttäjät olivat tyytyväisiä saamenkielisen kotipalvelun ja kyläyöntekijöiden palveluihin. 75 % koki saavansa pohjoissaamenkielisen kotipalveluyöntekijän palvelua heille sopivana aikana ja 80 % pohjoissaamenkielisen kyläyöntekijän palvelua. 90 % koki saavansa koltansaamenkielisen kotipalveluyöntekijän palvelua heille sopivana aikana 80 % koltansaamenkielisen kyläyöntekijän palvelua. Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi tarkoitettun valtionavustuksen vaikuttavuuden arvioimiseksi palvelunkäyttäjiltä kerätään palvelutyytyväisyystiedot. Saamenkieliset

asiakkaat ovat olleet tyytyväisiä erillismäärärahaa tuotettuihin palveluihin. Palvelunkäyttäjät ovat pääsääntöisesti kokeneet, että työntekijällä on heille riittävästi aikaa.

Julkisella palvelutuotannolla on suuri merkitys saamelaisten hyvinvoinnin toteutumisessa. Saamelaisten kotiseutualueella on vain vähän yksityistä palvelutarjontaa. Kolmannen sektorin merkitys on tärkeä saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämisessä, sosiaalisen kanssakäymisen edistämässä sekä kulttuurilähtöisten palvelumallien kehittämisessä. Lisäksi saamelaisjärjestöt ovat vastanneet jonkin verran ostopalvelusopimuksilla tuotetuista kotipalveluista. Uudet puhelinperustaiset ja internetin välityksellä toimivat palvelumuodot, joihin julkinen palvelutuotanto on osin siirtynyt, eivät toistaiseksi ole onnistuneet parantamaan palvelujen saatavuutta. Niiden käyttö edellyttää suomen kielen taitoa, toimivia tietoliikenneyhteyksiä ja palveluosaamista, mikä voi olla esteenä etenkin ikäihmisten palvelujen käytölle. (Heikkilä ym. 2013.)

Saamelaisten kotiseutualueen kunnat eivät ole toimineet kovin suunnitelmallisesti saamelaisten palvelujen järjestämisen suhteen. Palvelutuotantoa on leimannut tilanteisuus ja jatkuvuuden puute. Huono tiedottaminen on osaltaan vaikuttanut siihen, etteivät saamelaiset tiedä omakielisistä palveluista. Tutkimuksen mukaan saamelaiset asiakkaat kokivat tulkin käytön pääosin ongelmallisena. Suurimpana yksittäisenä syynä siihen miksi tulkkia ei haluttu käyttää, vaikka tarvetta olisi ollut, olivat laatuongelmat. Hyviä, ammattitaitoisia tulkkeja on vain vähän ja satunnaisesti saatavilla. Toisaalta on selvää, että asiakkaat asioisivat mieluummin äidinkielellään. Tulkin välityksellä koettiin olevan vaikea hoitaa henkilökohtaisia asioita. (Heikkilä ym. 2013.)

Saamenkielisten sosiaali ja terveydenhuollon työntekijöiden määrä vaihtelee saamelaisten kotiseutualueella vuosittain jonkin verran virkavapauksien ja vaihtuvuuden takia (Kuvio 1-3). Saamelaisalueen kunnissa ja Lapin keskussairaalassa työskentelee yhteensä 30 pohjoissaamea äidinkielenään tai äidinkielenomaisesti puhuvaa henkilöä, kolme inarinsaamenkielistä ja kaksi koltansaamenkielistä. Tilastot perustuvat kuntien ilmoituksiin Saamelaiskäräjille.

Lapin sairaanhoitopiirin osalta keskussairaalassa on yksittäisiä saamenkielentaitoisia työntekijöitä, mutta ei ole olemassa systemaattista kartoitusta siitä miten he käyttävät kielitaitoaan työssään. Rovaniemen ammattikorkeakoulussa tehtiin vuonna 2013 opinnäytetyö siitä, miten Saamelaisten kielellisten oikeudet toteutuvat Lapin sairaanhoitopiirissä. Tutkimuksen perusteella puolet hoitajista oli kohdannut kielellisiä haasteita saamenkielisen potilaan hoitotyössä. Lähes kaikki hoitajat pitivät äidinkielellä saatua hoitoa merkityksellisenä saamenkieliselle potilaalle. Saamenkielisen hoitohenkilökunnan määrää pidettiin riittämättömänä. Tulkkausapua oli tarvittu, mutta sen saamisessa oli parannettavaa. Hoitohenkilökunta tuntee huonosti saamen kielilain ja sen merkityksen hoitotyössä, sillä saamen kielilaista tiedottaminen hoitohenkilökunnalle on ollut puutteellista.¹

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella omakielisten ja kulttuurilähtöisten sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen saatavuudesta ei ole tutkittua tietoa. Saamelaisten perustuslaillinen oikeus oman kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseen koskee kuitenkin saamelaisa asuinpaikasta riippumatta. Tämä on tärkeä kehittämiskohde lähitulevaisuudessa ja koskee etenkin perheiden ja ikäihmisten palveluja.

Aikuisten psykososiaaliset palvelut

Inarissa ja Sodankylässä toimivat mielenterveystoimistot, mielenterveysneuvolat ja perheneuvolat. Inarissa psykiatrinen sairaanhoitaja on ollut pohjoissaamen kielen koulutuksessa. Utsjoella on aloittanut pohjoissaamenkielinen psykiatrinen sairaanhoitaja vuonna 2013. Muissa kunnissa ei ole saamenkielistä palvelua tarjolla.

¹ Kinnunen Oskari-Kitti Henri 2013: Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen Lapin sairaanhoitopiirissä. Rovaniemen ammattikorkeakoulu

Helse Finnmarkin alaisen saamelaisten psyykkisten palveluiden kehittämissyksikön (SANKS) lasten ja nuorten psykiatrisen poliklinikanterapeutti käy konsultaatiokäynneillä Utsjoella kerran kuukaudessa.

Enontekiöllä on saamenkielinen sosiaalityöntekijä. Sosiaalitoimen asiakkailta on mahdollisuus saada omakielistä ja omaan kulttuuriin perustuvaa sosiaalityön palvelua mm. aikuissosiaalityöhön, vanhustyöhön, toimeentuloon ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvissä kysymyksissä ja palvelutarpeen arvioinnissa ja palveluohjauksessa ja neuvonnassa. Enontekiöllä on saatavilla myös saamenkielistä psykoterapiapalvelua parisuhde- ja perheterapiana sekä saamenkielistä talous- ja velkaneuvontaa.

Päihdetyössä Enontekiöllä on kehitetty yhteistyössä Samisoster-järjestön kanssa saamelaiskulttuurisensitiivisenä päihdetyön avohuollon työmuotona mettäterapiaa, joka on saamelaisista voimavaroista lähtevää, paikalliset erityistarpeet huomioivaa, luontoympäristössä tapahtuvaa ja ammatillisesti ohjattua kuntouttavaa pienryhmätoimintaa. Toimintamenetelmä koostuu neljästä, 3-5 vrk:n mittaisista, suljetulle ryhmälle toteutetuista leirijaksosta, jotka sijoittuvat eri vuodenaikoihin sekä leirien välillä pidettävästä yhteydenpidosta tapaamisten, puhelimen ja sosiaalisen median kautta. Leirivuoden sisällön kokonaisuus alkaa asiakkaan itsetuntemuksen ja itseymmärryksen lisäämisestä siirtyen kohti oman päihdeidenkäytön tunnistamista ja alkoholin käytön kannalta kriittisten kohtien selvittelyä ja sitä kautta toipumisprosessiin ja sen ylläpitämiseen ja päihdeettömän elämän ja tulevaisuuden suunnitteluun. Ohjelmassa käytetään paikallisiin olosuhteisiin ja kohderyhmän elämäntilanteisiin soveltuvia päihdekuntoutuksen harjoitteita. Terapeuttisen ympäristönä toimii luontoympäristö ja leirien sisältö on rakennettu pitkälle toiminnallisuuden varaan. Keskeistä toiminnassa on toipumisen prosessinomaisuus, päihdeasioiden pohdintaan ja käsittelyyn paneudutaan systemaattisesti koko leirivuoden ajan.

SamiSoster ry toteuttaa Enontekiöllä, Inarissa ja Utsjoella saamenkielistä päihdeneuvontaa, vertaistoimintaa sekä Meahcceterapijaa, joka on ammatillisesti ohjattua, sosiaalisesti kuntouttavaa, avomuotoista, pienryhmätoimintaa päihdetoipujille. Toiminta rakentuu paikallisten olosuhteiden ja kulttuuristen erityispiirteiden perustalle ja toimintaympäristönä on luonto. Helse Finnmarkin ja Lapin sairaanhoitopiirin välinen sopimus mielenterveyspalveluista koskee nykyisellään vain yksilöä ei ryhmää tai yhteisöä. Saamelaisyhteisöissä on ilmennyt tarvetta saada keskusteluapua/kriisiapua matalan kynnyksen palveluna johtuen lisääntyvästä vihamielisestä ilmapiiristä/vihapuheesta saamelaisia kohtaan. Yhteisönä avun saaminen ei onnistu vaan yhteisön jokaisen jäsenen tulisi hankkia yksilöllinen lähete. Menettely ei vastaa saamelaisten palvelutarvetta.

Mielenterveystalo.fi - valtakunnallisesta nettipalvelusta on käännetty pohjoissaamen kielelle osioita aikuisten masennuksen omahoito-ohjelmasta. Tulevaisuudessa pyritään saamaan rahoitusta nuorten mielenterveystalon ja päihdeosion kääntämiseen. Mielenterveystalo.fi on STM:n hyväksymä ja valtakunnallinen nettiportaali, jonka tavoitteena on antaa palveluja ja mahdollisuuksia matalalla kynnyksellä psykoterapiapalveluihin.

Ikäihmisten palvelut

Saamenkielistä palveluohjausta on vähän saatavilla. Inarissa kotihoidon palveluohjausta on saatavana pohjoissaamenkielellä. Saamenkielisten ikäihmisten palvelutarpeen arviointi tehdään pääasiassa suomen kielellä tai saamenkielisen työparin tai tulkin välityksellä. Enontekiön sosiaalitoimessa pohjoissaamenkielinen sosiaalityöntekijä vastaa saamenkielisten asiakkaiden palvelutarpeen arvioinnista.

Kotihoito

Pohjoissaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Utsjoella, Karigasniemellä, Pohjois- ja Etelä-Inarissa, Hetassa, Karesuvannossa, Vuotossa ja Sodankylässä. Inarinsaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Pohjois-Inarissa. Koltasaamenkielistä kotipalvelua on saatavilla virka-aikana Sevettijärvi-Näätämö alueella. Pohjoissaamenkielistä kotisairaanhoidoa on saatavilla virka-aikana Utsjoella, Hetassa, Karesuvannossa, Vuotsossa ja Sodankylässä. Inarin- ja koltansaamenkielistä kotisairaanhoidoa ei ole saatavilla. Tarvitessaan kotiapua tai kotihoitoa virka-ajan ulkopuolella, saamenkielinen ikäihminen joutuu muuttamaan asumispalveluyksikköön kuntakeskukseen.

Muistisairaiden palvelut

Anne Remes on tutkinut vuonna 2012 muistisairauksien esiintyvyyttä saamelaisväestössä Sodankylän, Inarin ja Utsjoen alueella. Tutkimuksen tuloksena todettiin että muistisairaudet lisääntyvät saamelaisväestössä samaa tahtia kuin muussakin väestössä. Alzheimerin tauti oli muistisairauksista yleisin.

Suomessa ei ole saatavilla saamelaista muistisairaanhoidoa, eikä saamenkielisiä muistikoordinaattoreita. Saamelaisen muistisairaiden hoito tehdään suomalaisesta lähtökohdista, usein suomen kielellä. Saamenkieliset lähihoitajat, sairaanhoitajat ja terveydenhoitajat tekevät muistitestejä saamenkielisille asiakkaille. Muistitestejä on käännetty saamen kielelle. Testin saamen kielelle kääntämisen lisäksi sisällössä tulisi huomioida kulttuuritausta ja paikalliset olot.

Asumis- ja laitospalvelut

Saamenkieli on Inarin, Utsjoen, Enontekiön ja Sodankylän kunnissa asumis- ja laitoshoidossa yksittäisten työntekijöiden varassa, eikä tarjolla kaikkina aikoina. Saamenkieliset työntekijät toimivat tarvittaessa tulkkina muissa osastoissa tai vuodeosastolla

Saamenkielisen ikäihmisen intervallihoito toteutetaan suomenkielisellä osastolla. Utsjoella vieraalla kielellä toteutetun intervallihoidon ei ole todettu olevan myönteinen ikäihmisen näkökulmasta.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että saamenkielistä palvelua saa niillä osastoilla ja yksiköissä, joissa saamenkielisiä työntekijöitä on työvuorossa. Saamenkielistä työntekijöitä ei ole kaikilla osastoilla. Inarinsaamenkielisten ikäihmisten tilanne on heikoin.

Kolmas sektori

SamiSoster ry toteuttaa Enontekiöllä ja Inarissa pohjoissaamenkielistä ammatillisesti ohjattua, sosiaalista kanssakäymistä edistävää ryhmätoimintaa ja tapahtumia ikäihmisille. Enontekiöllä toimii järjestölähtöisenä kotikäyntityönä neuvontaa ja aktivointia saamelaisten ikäihmisten osallisuuden edistämiseksi ja arjessa selviytymisen tukemiseksi. Enontekiön kunnan sosiaalitoimen kanssa yhteistyössä toteutetaan omaishoitajille kuukausittain vertaisryhmä-kokouksia ja vuosittainen virkistysleiri on suunnattu kaikille saamelaisalueen omaishoitajille.

Utsjoella SamiSoster ry toteuttaa pohjoissaamen kielellä saamelaisten muistisairaiden ja heidän lähipiirinsä tueksi arjen tukitoimintaa. Toimintamuotoina ovat ohjatut vertaisryhmät, tapahtumat,

muistityöpajat ja järjestölähtöinen kotikäyntityö. Toiminnalla tuetaan muistisairaana kotona asumista ja heidän lähipiiriä/ hoitajia muistisairaana kohtaamisessa ja tukemisessa. Muistityöpajojen ja koulutustilaisuuksien sisältönä ovat muistisairauden tuomat haasteet ja niistä selviytymisen sekä niiden käsittely saamelaiskulttuurisesta näkökulmasta. Yhteistyökumppanina on Suomen muistiasiantuntijat ry. Toiminnan pohjalta on tuotettu työskentelymateriaalia. Yhteistyössä Posken kanssa mallinnetaan saamelaisen muistisairaana hoitopolku.

Perheiden palvelut

Pohjoissaamenkieliset terveydenhoitajat työskentelevät osa-aikaisesti Utsjoella ja Enontekiöllä. Enontekiöllä terveydenhoitaja toimii 50 % työajasta työterveyshuollossa ja 50 % kotisairaanhoidossa ja tarpeen mukaan äitiys- ja lastenneuvolassa sekä kouluterveydenhuollossa. Toiminta-alueena on Enontekiön kunta Karesuvantoon asti. Utsjoella neuvola- ja kouluterveydenhuollon palveluita on mahdollista saada kahtena päivänä viikossa. Terveydenhoitajien työaika ei ole perheiden asiakastarpeen kannalta riittävä. Inarin ja Sodankylän kunnissa ei ole saamenkielistä terveydenhoitajaa.

Saamelaiset lapsiperheet ovat toistuvasti tuoneet esille saamenkielisten palvelujen tarpeita äitiys- ja lastenneuvolassa. Erityisenä puutteena on koettu saamenkielisen lapsen kielen kehityksen seuraaminen ja testaaminen suomen kielellä. Suomenkielisen testin seurauksena usein todetaan, että lapsen kielen kehitys on viivästynyt. Tosiasiallisesti kysymys onkin siitä, ettei äidinkieleltään saamenkielinen lapsi vielä osaa suomea riittävän hyvin. Vanhemmat eivät koe saavansa äitiys- ja lastenneuvolassa tukea ja opastusta monikielisyyskasvatukseen liittyvissä kysymyksissä. Saamenkielistä terveysneuvonta- ja monikielisyyskasvatusmateriaalia ei ole saatavilla. Saamenkielisen terveydenhoitajan ohjausta ja neuvontaa tarvittaisiin koko raskauden ajaksi.

Lasten ja perheiden sosiaalipalveluissa Enontekiöllä on mahdollisuus asioida lastensuojeluasioissa saamenkielisen sosiaalityöntekijän kanssa ja lastenvalvojan palvelut on mahdollista saada omakielisinä. Inarin kunnassa on yksi sosiaalityöntekijä opiskellut pohjoissaamea (tyydyttävä kielitaito).

Lapsiperheiden on mahdollista saada kotipalvelua pohjoissaamen kielellä Enontekiöllä, Inarissa, ja Utsjoella sekä koltansaamen kielellä Sevettijärven alueella ja inarinsaamen kielellä Pohjois-Inarissa.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimena Utsjoella toimii pohjoissaamenkielinen perhetyöntekijä. Muissa saamelaisalueen kunnissa ei vastaavaa saamenkielistä palvelua ole tarjolla.

Lastensuojelun sijaishuollon palvelut

Erikoissairaanhoidossa lasten poliklinikka- ja osastohoidossa ei ole saamenkielistä henkilökuntaa. Tulkkaus järjestetään pääasiassa sairaalan saamen kieltä osaavan henkilöstön voimin. Erillistä tulkkipalvelujärjestelmää ei ole.

Norjassa Karasjoella on saatavilla pohjoissaamenkielisiä perheneuvolapalveluita (ennaltaehkäisevä yhteisötoiminta, perheterapia, perheneuvottelu, lastensuojelu) sekä kriisi- ja inestikeskuksen palveluita.

SamiSoster ry järjestää saamelaisille lapsiperheille vuosittain tuettuja lomiamia.

Päivystykset ja ensihoito

Utsjoella virka-aikainen päivystyshoitotyö on poliklinikalla. Päivystyshoitotyöstä vastaa pääosin vuodeosaston sairaanhoitaja ja joissakin tapauksissa lähihoitaja. Illalla, yöllä sekä viikonloppuna päivystyshoitotyö on ohjattu sekä Ivalon terveyskeskukseen että Utsjoen vuodeosaston sairaanhoitajalle. Utsjoella työskentelee pohjoissaamenkielinen lääkäri. Karasjoen kunnalla on oma virka-ajan ulkopuolinen lääkäripäivystys. Utsjoen kunta neuvottelee Karasjoen kunnan kanssa lääkäripäivystysyhteistyöstä. Karasjoella on useita saamenkielisiä lääkäreitä ja matka Karigasniemeltä Karasjoelle on vain 20 kilometriä kun taas nykyiseen päivystyspaikkaan Ivaloon matkaa Karigasniemeltä on 140 kilometriä.

Inarissa on lääkäripäivystys 24/7. Virka-aikainen päivystyshoitotyö tapahtuu päivystysvastaanotolla. Illalla, yöllä ja viikonloppuna hoitotyöstä vastaa vuodeosastolla nimetty sairaanhoitaja. Inarissa työskentelee yksi pohjoissaamenkielinen lääkäri. Sairaanhoitajat ovat suomenkielisiä.

Muonio-Enontekiön terveydenhuollon KY:llä on yhteispäivystys Kolarin ja Kittilän terveyskeskusten kanssa: joka kolmas yö: päivystys Muonion terveyskeskuksessa ja joka kolmas yö: Kittilän tai Kolarin terveyskeskuksessa. Klo 8-16 päivystyshoitotyö päivystysvastaanoilla (Muonio, Hetta). Illalla, yöllä sekä viikonloppuna Muonion vuodeosaston sairaanhoitaja vastaa päivystyshoitotyöstä. Illalla, yöllä ja viikonloppuisin Luppokoti (Hetta) tarjoaa pienimuotoista päivystystä. Ensimmäisessä yhteydenotossa hoidon tarpeen arvioinnin tekee enimmäkseen sairaanhoitaja ja lähihoitaja. Hetassa Luppokodilta voi asiakas käydä hakemassa päivystävän lääkärin määräyksellä vaikka jotakin särkylääkettä tai antibioottikuurin aloituksen tai hoitajat voivat arvioida / hoitaa haavoja, antaa kylmäpussihoitoa. Päivystyksessä ei ole saamenkielistä henkilöstöä. Hetan Luppokodilla muutama hoitaja osaa jonkin verran pohjoissaamea.

Sodankylässä päivystyshoitotyö on arkisin ja viikonloppuisin 08-21 poliklinikalla. Muina aikoina hoitotyön päivystyksestä vastaa LKS. Sodankylässä ei ole saamenkielistä henkilöstöä päivystyksessä.

Rovaniemi vastaa Inarin ja Utsjoen sosiaalipäivystyksestä. Sodankylässä on oma sosiaalipäivystys. Sosiaalipäivystyksessä ei ole saamenkielisiä työntekijöitä.

Marraskuussa 2011 Lapin sairaanhoitopiiri, Norjan Helse Nord ja Ruotsin Norbottenin läänin erikoissairaanhoito solmivat sopimuksen ensihoidon yhteistyöstä.

Sairauksien ehkäisy ja hoito

Sairauden ehkäisyssä ja hoidossa Kelan järjestämä kuntoutumisen ohjaus ja tukeminen toteutetaan saamen kielillä, mikäli palvelua toteuttava henkilö on saamenkielinen, mutta muutoin sitä ei ole erikseen järjestetty saameksi.

Neuvotteluja Norjan kanssa on käyty perusterveydenhuollon palveluiden järjestämisestä, erityisesti lääkäripäivystyksestä. Matkat Norjan puolelle ovat lyhyemmät ja Norjassa on pohjoissaamenkielien taitoista hoitohenkilökuntaa ja lääkäreitä. Vrt Karigasniemi – Karasjoki 20 km, Utsjoki – Tana 70 km, Nuorgam – Tana 20 km, Utsjoki – Ivalo 165 km, Enontekiö – Kautokeino 80 km, Kilpisjärvi – Tromssa 160 km, Kilpisjärvi – Rovaniemi 435 km, jossa työskentelee yksittäisiä saamenkielisiä työntekijöitä. Neuvotteluista vastaa Lapin sairaanhoitopiiri. Norjan palveluiden käyttö edistää vain pohjoissaamenkielisten kuntalaisten palveluiden saantia. Inarin- ja koltansaamenkielisille kuntalaisille ei ole Norjassa tarjolla omakielisiä palveluita.

Sairauksien ehkäisyn ja terveyden edistämisen tueksi ei ole riittävästi saatavilla saamenkielistä ja saamelaiskulttuurin huomioivaa terveyskasvatusmateriaalia. Materiaalia löytyy jonkin verran pohjoissaamen kielellä, inarin- ja koltansaamen kielillä materiaalia ei ole ollenkaan saatavissa.

Toimintakyvyn edistäminen ja kuntoutus

Terveydenhuoltolain 28 §:n mukaista lääkinällistä kuntoutusta ei ole saatavilla millään saamen kielellä. Kuntoutusneuvonta ja -ohjaus muulla kuin äidinkielellä on vaikeasti ymmärrettävä eikä välttämättä tuota toivottavaa tulosta kuntoutumisessa.

Apuvälinepalveluja ei ole saamen kielellä ja niissä oma kieli korostuu sekä vaikean suomenkielisen terminologian että asiasisällön vuoksi. Mikäli apuväline ohjaus ei ole toimiva ja saavuta hyvin käyttäjää, apuvälineet jäävät hyödyntämättä ja silloin kuntoutuminen / omatoiminen selviytyminen ei toteudu toivotulla tavalla.

Kelan kustantamaa saamenkielisiä kuntoutuskursseja järjestetään Lapin kuntoutus Oy:ssä Rovaniemellä. Vuonna 2016 järjestetään tuki- ja liikuntaelinsairaille yksi kurssi työelämässä oleville ja yksi työelämän ulkopuolella oleville ja yksi monisairaille ikäihmisille. Näissä ei ole erikseen määritelty mistä saamen kielestä on kyse, vaan kieli määräytyy kurssille osallistujan saamen kielen mukaan.

SamiSoster ry toteuttaa saamenkielistä hyvinvointia ja osallisuutta tukevaa ohjattua pienryhmätoimintaa saamelaisille poronhoitajille². Toimintamuotoina ovat ammatillisesti ohjatut pienryhmät, joissa sisältönä ovat hyvinvointiin vaikuttavat elämäntavat kuten liikunta ja ravinto. Hyvinvointityöpajat saamelaisille poronhoitajille ja heidän perheilleen, joissa jaetaan tietoa ja käydään ohjattua keskustelua sekä konkreettisesti opetellaan tunnistamaan hyvinvoinnin uhkia ja etsitään niihin yhdessä ratkaisuja. Lisäksi toteutetaan saamenkielistä neuvontaa ja ohjausta yhdistyksen toimialaan liittyvissä asioissa. Pienryhmätoiminnan toteutuvat Enontekiöllä ja hyvinvointityöpajoihin ja -päiviin osallistujat tulevat koko saamelaisalueelta.

SamiSoster ry on tuottanut pohjoissaamenkielistä puheterapiamateriaalia ja se on jaettu saamelaisalueen kuntien käyttöön. SamiSoster ry:n toteuttama mettäterapia - Meahcceterapiija on pohjoissaamenkielistä sosiaalista kuntoutusta.

Vammaisten palvelut

Saamenkielisiä vammaispalveluja ei ole tällä hetkellä saatavilla lukuunottamatta saamenkielistä palvelutarpeen arviointia Enontekiön sosiaalitoimistossa. Tilanne on riippuvainen saamenkielisten sosiaalityöntekijöiden tilanteesta kunnassa. Tällä hetkellä Utsjoen sosiaalitoimissa ei ole yhtään saamenkielentaitoista työntekijää. Utsjoella on mahdollista saada toimintaterapiaa saamen kielellä, mutta muilta osin saamenkielistä päivä- ja työtoimintaa ei ole tarjolla. Käytännössä saamenkielinen lapsi joutuu tällä hetkellä kasvamaan suomenkieliseksi, koska kaikki kuntoutuspalvelut ovat suomenkielisiä ja suomalaisen kulttuurin mukaisia. Esimerkiksi puhe- tai muuta terapiaa ei ole Suomen puolella tarjolla saamen kielillä ja rajat ylittävien palvelujen käyttö on monimutkaista tai toimimatonta. Sama tilanne on esim. aikuisilla aivovammautuneilla, jotka opettelevat puheen uudelleen. Toisaalta asiakkaan toimintakykyä, terveyttä ja erityistarpeita mittaavia testejä ei ole saatavilla eri saamen kielillä, mikä vuoksi tulosten ja diagnoosin luotettavuus voi kärsiä.

Vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus saada kotipalvelua pohjoissaamen kielellä Vuotson, Utsjoen, Enontekiön ja Inarin alueella, koltansaamen kielellä Sevettijärven alueella.

Saamenkielistä kuulontutkimusta ei ole Suomessa saatavilla. Kuulontutkimus vieraalla kielellä on ongelmallista, koska se voi mm. antaa vääräläisen tuloksen kuulon tasosta.

Kehittämiskohteet

² *Buorre boahhteáigi - porosaamelaisien hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäminen-hanke*

- Saamenkielisen asiakkaan kielellisten ja kulttuuristen erityispiirteiden huomioiminen palvelutarpeen arvioinnissa, palvelusuunnittelussa ja palvelujen toteutuksessa. Saamenkielisen asiakkaan osallisuuden turvaaminen lähiyhteisössään.
- Sosiaalipalveluissa, perusterveydenhuollossa, erikoissairaanhoidossa ja erityishuollon palveluissa tulee varautua paremmin ja hankkia riittävät kielelliset ja kulttuuriset valmiudet saamelaiden asiakkaiden kohtaamiseen
- Rajat ylittävien palvelujen saatavuuden ja sujuvuuden parantaminen byrokratiaa vähentämällä ja rajayhteistyötä koskevan puitesopimuksen laatiminen perusterveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen osalta. Puitesopimuksessa toisen valtion tuottamisvastuussa olevan toimijan kanssa tulisi määritellä mm palvelun sisältö ja toteutus, dokumentaatio, henkilötietojen käsittely ja luovuttaminen sekä tiedonvaihto viranomaisien välillä (lähetteet ja toimeksiannot) päätöksenteko ja kanteluiden käsittely, potilasvahinkojen korvaus, asiakkaan muut oikeudet ja velvollisuudet, kustannusten korvaukset, sopimuksen voimassaolo, seuranta ja irtisanominen sekä erimielisyyksien ratkominen. Kansallisten toimijoiden (ministeriö, Kela, Valvira) on tuettava ja edistettävä rajayhteistyötä.
- Saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuteen ja koulutukseen panostetaan erityisin toimenpitein.
- Tulkkauksen ja etäpalvelumahdollisuuksien kehittäminen.
- Tiedottamisen parantaminen saamenkielisten sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen saatavuudesta ja niihin hakeutumisesta.
- Seuraavien saamenkielisten palvelujen saatavuuden parantaminen kaikilla saamen kielillä:
  - saamenkieliset mielenterveys- ja päihdepalvelut
  - saamenkielisen kriisiavun ja vertaistuen saatavuus
  - saamenkielinen päivystysaikainen ohjaus ja neuvonta ja ensihoito
  - saamenkieliset neuvolapalvelut, omakieliset tutkimus ja seuranta-testit, ikäkausitestit, diagnostiset testit
  - saamenkielisen sosiaalityöntekijän palvelut
  - saamenkielisten muistisairaiden hoito
  - vuodeosastohoito

